

Ключка С. С.

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті розглядаються наукові підходи до визначення сутності економічної безпеки та її місце в структурі національної безпеки, на основі розгляду теоретичних та методичних підходів здійснена оцінка й класифікація загроз економічної безпеки в сучасних умовах.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, фінансовий контроль.

Ключка С. С.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ

В статье рассматриваются научные подходы к определению сущности экономической безопасности и ее место в структуре национальной безопасности, на основе рассмотрения теоретических и методических подходов осуществлена оценка и классификация угроз экономической безопасности в современных условиях.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, финансовый контроль.

Kliuchka S. S.

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF ECONOMIC SECURITY UNDER REALIZATION OF NATIONAL INTERESTS

In the article is overview the scientific approaches to the determination of nature of economic security and of its place in the National security structure. Based on the analysis of theoretical and methodologic approached was made the rating and classification of economic security risks in current conditions.

Keywords: security, national security, economic security, financial control.

Визначення та концептуальне закріплення предмету національного інтересу є ключовим завданням будь-якої країни. Україна як держава повинна дбати про свою національну безпеку. Цього ж вимагає і зміцнення української державності. Тактичні форми та об'єктивні умови реалізації національного інтересу обумовлюють суть проблеми забезпечення державою національної безпеки.

Мала енциклопедія етнодержавознавства дає наступне визначення національних інтересів – «це реальна причина дій нації й держави, спрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток або сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль в стратегії і тактиці в галузі національної безпеки [1, с.116].

В умовах сучасних викликів інтерпретація «національного інтересу» носить прагматичний характер, та, на нашу думку, орієнтується на спроможність держави досягати поставлених перед собою цілей.

Як зазначає А.І. Соловйов, «національний інтерес являє собою надзвичайно важливий орієнтир самостійної політичної діяльності національно – орієнтованих сил в системі державної влади. Національний інтерес є основоположною умовою набуття людьми національної і культурної ідентичності, він в концентрованій формі виражає ті цілі і способи їх досягнення, які закріплюють за національними рухами той або інший політичний статус як в середині країни, так і на міжнародній арені [2, с.183].

Згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» національні інтереси визначено як «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [3]. Відповідно, як вказує А.Кузьменко національний інтерес є визначальним джерелом формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкту спрямувань і напрямків розвитку нації, методів і форм їх реалізації, який за своєю спрямованістю орієнтований на виживання і прогресивний

розвиток, і, певною мірою, лідерства особи, суспільства, держави [4].

Український дослідник Ф. Медвідь вважає, що про національні інтереси слід говорити як про внутрішні, тоді як зовнішніми інтересами є національно – державні. Він вважає, що найголовнішим національним інтересом для нації як політичного суб'єкта є збереження її ідентичності і культурно – мовної самобутності. На думку науковця, структурними елементами національного інтересу є зміцнення економічної могутності та основі своїх внутрішніх ресурсів, примноження і раціонального використання національного багатства, гармонічний розвиток продуктивних сил, що функціонують на території країни, захист територіальної цілісності, а також розвиток культури і мови [5, с. 52 - 53].

Найбільш широко поняття «національний інтерес» розкрито в роботі Ю. Макар, який називає основними групами національних інтересів України такі:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичних інтересів;

- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;

- регіональні, субрегіональні та локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України [6, С.193].

Головним національним інтересом є сталий розвиток економіки та добробуту громадян України. Проблему національних інтересів не можна розглядати окремо від поняття «національної безпеки». Так, Ф.М. Медвідь, В.Х. Дієго Доносо та І. С. Рзаєв у своїй публікації стверджують, що національна безпека є своєрідним синтезом інтересів та потреб всіх соціальних суб'єктів [7, С.43]. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки – найважливіші функції держави, реалізація яких покликана посилювати позиції ззовні країни.

Етимологічно термін «безпека» походить від грец. «володіти ситуацією» і саме це зараз для нашої держави є першочерговим завданням. Економічна

безпека держави є однією з найважливіших ланок єдиної системи національної безпеки, що представляє комплекс заходів із забезпечення захисту національних інтересів. Економічна безпека держави розглядається як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [8].

Актуальність наукових досліджень з цього питання дозволяють визначити пошук пріоритетів державної економічної політики. В Україні поняття «економічна безпека» визвало справжній науковий інтерес на початку 1990 – х рр. Одним з основоположників дослідження питань з економічної безпеки, після написання підручника «Економічна безпека держави», можна вважати Г. Пастернак – Таранушенка, який визначає, що «економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [9, С.29].

Поняття «національної економічної безпеки» Е. Олейников розглядає як «стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально – спрямований розвиток держави в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал держави, навіть при найбільш неприємних варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх інтересів». Економічна безпека як одна зі складових національної безпеки відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю держави, її військово-економічним потенціалом і національною безпекою. За цього матеріальною основою економічної безпеки є незалежний рівень розвитку продуктивних сил [10].

На думку М. Пендюри, економічна безпека держави є не тільки однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, а й вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів [11].

Сутність національної економічної безпеки у визначенні С.Афонцева,

полягає у «стійкості національної економічної системи до ендогенних і екзогенних шоків економічного або політичного походження, що проявляється в її здатності нейтралізувати потенційні джерела негативних шоків і мінімізувати збиток, пов'язаний з шоками, що реально відбулися» [12].

Економічна й національна безпека держави характеризує ступінь задоволення національних та економічних інтересів України. Економічна безпека держави, в свою чергу, залежить від економічної незалежності.

Економічна безпека є свого роду забезпеченням в довгостроковій перспективі незалежності, стабільності та розвитку.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України своїм наказом «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» визнало економічну безпеку як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Як вважають американські вчені, економічна безпека повинна відповідати принаймні двом умовам. По – перше, це збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, що стосується розвитку економіки в цілому. По – друге, це збереження вже досягнутого рівня життя населення і можливості його подальшого підвищення [14, С.34].

Аналогічні вимоги до економічної безпеки висловлював Х. Маховскі. Економічна безпека, на його думку, повинна забезпечувати досить високу міру незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційної точки зору [15, С.42].

На початковому етапі увагу науковців було прикуто виключно до питань економічної безпеки. Але за нинішньої кризової ситуації, що має місце в світовій фінансовій системі, роботи вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків все більше присвячуються аналізу значення та місця державних

фінансів, що забезпечують стабільний та ефективний розвиток держави.

А. Єпіфанов приходиться до висновку, що ключовим моментом є здатність держави зберігати досягнутий рівень економічного розвитку незалежно від внутрішніх та зовнішніх загроз [16, С.12]. При цьому питання фінансової безпеки як підсилення економічної безпеки держави набуває особливого значення.

Економічна безпека як інструмент реалізації національних економічних інтересів впливає на весь комплекс економічних відносин: виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. З іншого боку, як базис національної економічної системи економічна безпека є найважливішою умовою, що визначає характер розвитку всього комплексу економічних відносин. Взаємозв'язок процесів, складових економічних відносин передбачає комплексний підхід до їх регулювання, обумовлює взаємозв'язок напрямків економічної політики.

Забезпечення економічної безпеки держави є функцією всіх без виключення гілок державної влади. Основним стратегічним завданням держави щодо забезпечення її економічної безпеки є розробка та утримання курсу спрямованого на усунення та локалізацію наявних та ймовірних внутрішніх і зовнішніх загроз економічної безпеки.

Основою загроз економічної безпеки є рушійні сили, здатні породити небезпеку або призвести до збитку. Джерела загроз економічної безпеки – умови і фактори, які деформують систему. Ці джерела можуть бути природними, техногенними, соціальними, економічними, політичними тощо.

Існує безліч факторів ризику, небезпек, загроз і інших деструктивних обставин, які можуть вплинути на результати фінансової політики держави. Залежно від умов розвитку значимість тих або інших факторів може змінюватися. всі фактори ризику, небезпеки й загрози можуть бути згруповані по різних класифікаційних ознаках (рис. 1.). відповідно до даної класифікації, передбачувані загрози виникають за певних умов. Вони відомі з історичного досвіду й результатів реалізації державної економічної політики минутого,

вчасно виявлені й узагальнені економічною наукою. Непередбачені небезпеки й загрози виникають раптово, зненацька, уперше. Вони, як правило, пов'язані з непередбаченими діями третіх осіб, зміною правового поля, несподіваною деформацією соціально-економічної або політичної ситуації, форс – мажорними обставинами тощо) виникають без участі органів влади, не залежні від прийнятих ними рішень, дій. Їх необхідно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні загрози породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів і організацій (конкуруючих або тих, що співпрацюють між собою). Тому і їхнє запобігання багато в чому пов'язане із впливом на суб'єктів економічних відносин.

Таким чином, оцінка й класифікація загроз економічної безпеки різноманітна й різноманітна. Зовнішні (екзогенні) загрози пов'язані з несприятливими процесами у світовій економіці (міжнародні валютно-фінансові відносини, міжнародна торгівля, світовий ринок капіталу).

До зовнішніх віднесені: загрози втрати конкурентних переваг у стратегічно важливих галузях; загрози, обумовлені низьким рівнем економічного потенціалу й конкурентних позицій на світовому ринку; загрози, обумовлені геополітичним положенням країни (агресія, військово-політичні конфлікти, тероризм тощо); загрози, обумовлені економічною експансією домінуючих економік і військово-політичних союзів; загрози, обумовлені імпортною інтервенцією на внутрішні ринки стратегічно важливих товарів і послуг.

Внутрішні фактори пов'язані з діяльністю органів державної влади, макроекономічною й мікроекономічною нестабільністю ринкової економіки. Вони обумовлені тими процесами, які виникають у ході реалізації економічної політики держави. Це, насамперед, якість ухвалених рішень органами влади й механізм їхнього виконання (бюджетна й податкова дисципліна, дотримання законодавства тощо).

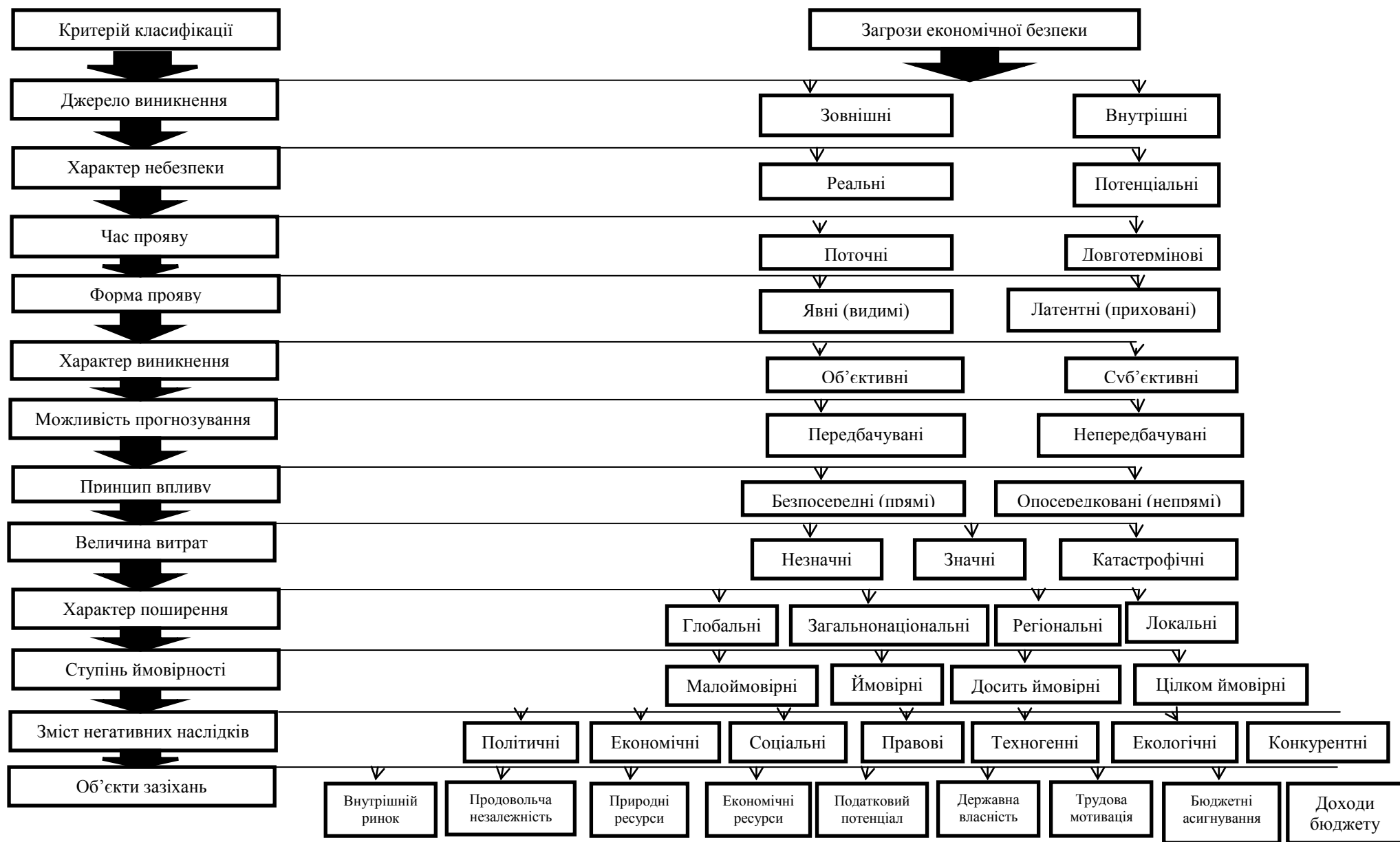

Рис.1. Класифікація загроз економічної безпеки держави за факторами ризику (уточнено за [17, С.144])

До внутрішніх (ендогенних) віднесені: загрози, обумовлені нераціональною економічною політикою держави у відношенні детермінант конкурентних переваг, що знижує рівень конкурентоспроможності країни; загрози, обумовлені нераціональною галузевою й регіональною структурою ВВП; загрози, обумовлені недосконалістю інституціонального середовища відносно екології й нераціональною економічною політикою у відношенні екстерналій, що виникають у процесі економічної діяльності; загрози, обумовлені відсутністю або недостатнім обсягом стратегічних резервів; загрози, обумовлені нераціональною економічною політикою держави відносно соціальної сфери, що викликає високий рівень бідності, криміналізації й соціальної напруженості в суспільстві.

Крім цього, розрізняють: реальні загрози, що вже виникли, й потенційні, які можуть відбутися в результаті яких-небудь змін; загрози у формі цілеспрямованих дій одного суб'єкта проти іншого або стихійні як результат випадкових явищ; загрози безпосередні, які прямо викликають негативні процеси й опосередковані, виникаючі при здійсненні додаткових дій. За часом прояву загрози діляться на поточні (регулярні), що породжують небажані зміни протягом короткого часу, і довготермінові, які можуть викликати небажані явища через тривалий проміжок часу.

Для успішного розвитку держави особливу значимість мають соціально – економічні фактори. До таких факторів можна віднести: стан фінансування різних сфер життєдіяльності суспільства на державному й регіональному рівнях, економічний потенціал тощо.

Фінанси займають окрему позицію в системі економічної безпеки держави, вони мають формувати доходи та накопичення суб'єктів фінансового ринку та держави з метою подальшого розподілу та інвестування. Фінанси є фундаментальною, узагальнюючою, багатогранною економічною категорією, яка характеризує утворення, розподілу і перерозподілу грошових коштів держави, регіонів, юридичних та фізичних осіб у процесі формування їх доходів, витрат, накопичень[18]. Категорія

фінансів відображає суспільно – політичну та соціально – економічну систему в певних умовах і в складі якої функціонує фінансова система. Державні фінанси через реалізацію функцій держави прямо впливають на всі економічні та соціальні процеси. До системи державних фінансів можна віднести:

- державний бюджет;
- державний борг;
- державний кредит і державні закупівлі;
- резервний фонд;
- фінанси державних позабюджетних фондів;
- фінанси державних підприємств.

Сутність економічної категорії проявляється в її функціях, або, по – іншому, функція є формою прояву сутності. Шляхом виконання функцій відбувається об'єднання абстрактної сутності категорії з практичними формами її реалізації. Більшість економістів [19, 20] вважають, що фінансам притаманні три функції – розподільна, контрольна і регулятивна. Водночас, у літературі можна знайти твердження, що фінансам притаманні й інші функції: оперативна, стимулююча, перерозподільна, відтворна.

Сутність фінансового контролю як провідної функції фінансів зводиться до перевірки точного дотримання фінансового законодавства, своєчасності й повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетною системою, податковою службою, кредитно–банківською системою, а також взаємних зобов'язань підприємств за розрахунками і платежами [20]. В умовах сучасних викликів фінансовий контроль спрямовано на забезпечення динамічного розвитку суспільного та приватного виробництва, прискорення науково – технічного прогресу. Його призначення полягає у сприянні успішній реалізації фінансової політики держави, забезпеченні стану законності у процесі формування та використання фінансових ресурсів у всіх сферах господарської діяльності [21].

Фінансовий контроль існує в будь – якому суспільстві, що обумовлено необхідністю впорядкування економічних, розподільних, фінансових, бюджетних, податкових та інших відносин. Значні соціально-економічні перетворення, що відбулися в Україні в останні роки, відповідним чином позначилися на трансформації змісту, функцій, методів та механізмів фінансового контролю. Фінансовий контроль реалізується в різних напрямках [22].

На нашу думку, державний фінансовий контроль є одним із найважливіших видів фінансового контролю, що здійснюється державою. Справді, будь-яка діяльність (зокрема, діяльність державних органів) вимагає певних фінансових витрат, результати ж її так чи інакше мають фінансові наслідки, які в сучасному світі певним чином визначають все інше, виступаючи так званою «відправною точкою» прийняття управлінських рішень. Взагалі ж на сучасному етапі економічного розвитку фінансові відносини пронизують усі сфери господарської діяльності держави і її економічних суб'єктів, всі стадії суспільного виробництва. Державний фінансовий контроль є об'єктивно необхідним елементом економічного механізму при будь-якому способі виробництва, функцією державного управління, проявом контрольної функції фінансів, через які реалізуються фінансові відносини (рис. 2).

Досліджуючи фінансовий контроль як функцію держави по формуванню та ефективному розподілу бюджетних і позабюджетних коштів, накопичень, використання та закупівлю державного майна визначаємо, що він виступає важливим фактором забезпечення економічної та фінансової безпеки країни.

Економічна безпека як інструмент реалізації національних економічних інтересів впливає на весь комплекс економічних відносин: виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. З іншого боку, як базис національної економічної системи, економічна безпека є найважливішою умовою, що визначає характер розвитку всього комплексу економічних відносин [23, с. 304].

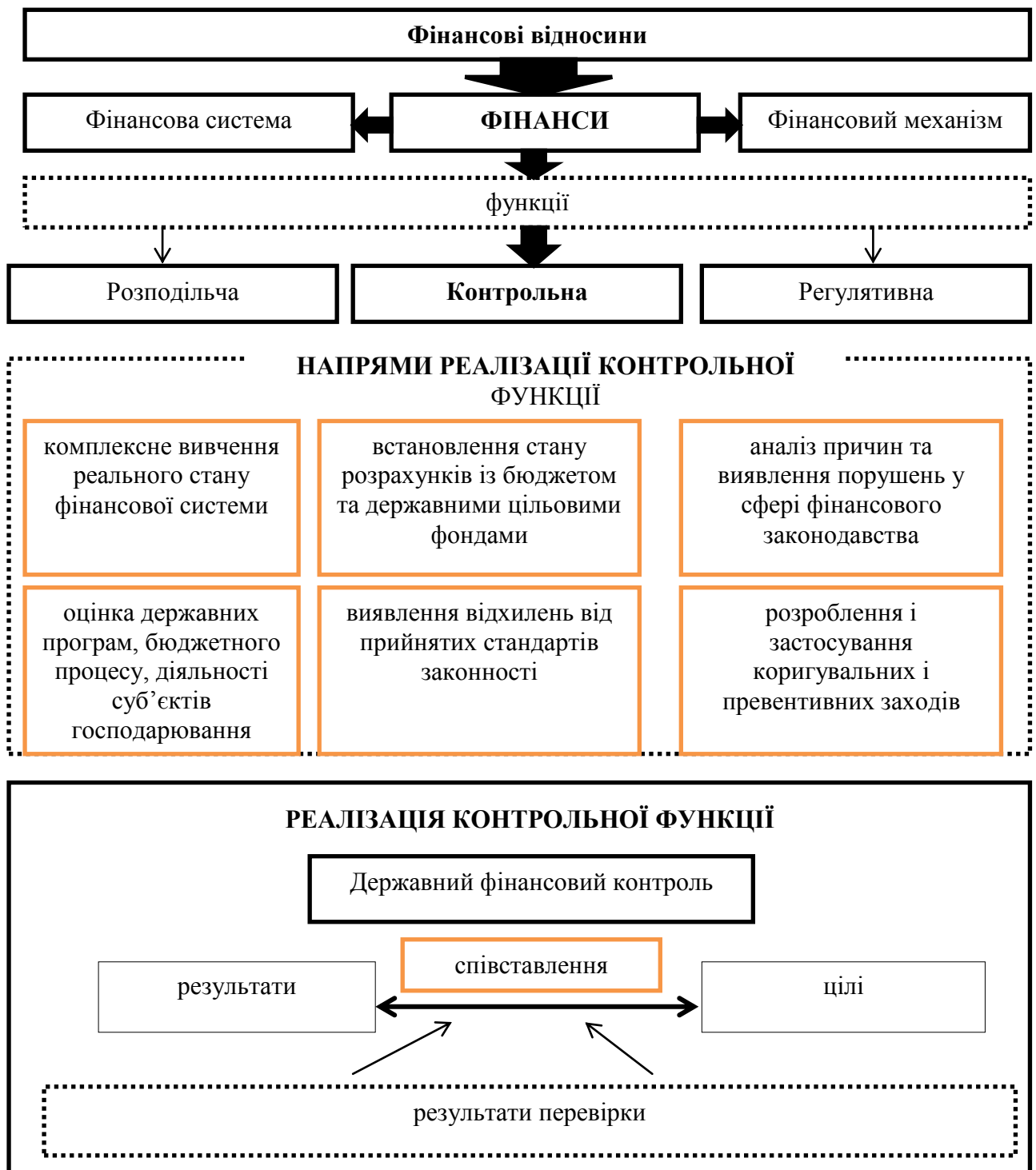

Рис. 2 Місце державного фінансового контролю в системі фінансових відносин

Тобто, під забезпеченням економічної безпеки держави слід розуміти поєднання фінансового, економічного та соціального потенціалів в наявних політичних та правових умовах, що мають сприяти довгостроковому

виробництву максимальної кількості економічних і соціальних ресурсів у розрахунку на одиницю населення в умовах ефективного використання наявних ресурсів та головне, держава повинна певною мірою мати високу ступінь незалежності від стратегічних партнерів та країн – сусідів, оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози. Забезпечення економічної безпеки має бути невід’ємною функцією всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової та забезпечуватись чіткою координацією всіх суб’єктів у сфері забезпечення економічної безпеки через механізми контролю за динамікою економічних процесів і використанням державних фінансів.

Список використаних джерел

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького; ред. кол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.
2. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 559 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964 – IV.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Кузьменко А. Проблема відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам / А. Кузьменко // Юридичний журнал. – 2008. - №10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2432>.
5. Медвідь Ф. Національно – державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції / Ф. Медвідь // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Філософія. Політологія. – 2005. – Вип. 70 – 72. – С. 52 – 54.
6. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Ю. Макар // Україна – Європа – Світ: Збірник наукових праць. – 2008. – С.191 – 198.
7. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється / Ф. Медвідь, В.Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сагіб Огли // Наукові праці МАУП. – 2011. – Вип.3 (30). – С.42 – 45.
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007 р. // Правові системи НАУ. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>.
9. Пастернак – Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г.А. Пастернак – Таранушенко; за ред. проф. Б.Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.

10. Олейников Е.А. Экономическая безопасность (теория и практика) [Текст]: учебник / Е.А. Олейников. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.
11. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / М.М. Пендюра. – К.: [б.в.], 2005. – 212 с.
12. Афонцев С. А. Дискуссионные проблемы концепции национальной экономической безопасности / С.А. Афонцев // Россия XXI [Текст]. – 2001. - №2. – С.38.
13. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. інст-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
14. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. – Bonn. - №5/ - P. 39 – 44.
15. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security&vulnerability / K. Knorr, F. Trager. - Economics interests& national security. – Lawrence. – 2001. – 867 p.
16. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія [монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф. А.О. Спіфанова, [А.О. Спіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домброський та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
17. Петрушевська В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз // Ефективність державного управління. – 2012. Вип. 32. – с. 441 – 448.
18. Фінанси // Фінансово – кредитний енциклопедичний словник [Текст] / за заг. ред. А.Г. Грязнова. – М.: Фінанси і статистика, 2002. – 1045 с.
19. Симоненко В.К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) [Текст]: монографія / В.К. Симоненко, О.І. Барановський, П.С. Петренко. – К.: Знання України, 2006. – 280 с.
20. Шутов М.І. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія і практика) [Текст]: монографія / М.І. Шутов, В.А. Бабенко, Н.М. Стоянова. – Одеса: Юридична література, 2004. – 136 с.
21. Микитюк І. Система управління якістю державного фінансового контролю / І. Микитюк // Вісник КНТЕУ [Текст]. – 2008. - №3. – С.41 – 48.
22. Овсянников Л. Н. Контроль внешний и внутренний: условия взаимодействия / Л. Н. Овсянников // Финансы [Текст]. – 2008. - №11. – С.58 – 64.
23. Чепель О. М. Економічна безпека у контексті державної економічної політики України / О. М. Чепель. – Научный вестник ДГМА. – 2009. – № 1 (4Е). – С. 301–308

Ключка Сергій Сергійович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України, м. Київ